

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Феминизам: истина или заблуда?
Положај жена на руководећим положајима у Републици Србији

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:
др. Владимир Цветковић

КАНДИДАТ:
Милица Станић 373/14

Београд, 2018 године.

САДРЖАЈ

1. Апстракт	3
2. Увод	4-5
3. Феминизам	6-8
4. Разлике између либералног и радикалног феминизма	8-9
5. Социјалистички феминизам	9-10
6. Приватно и јавно	11
7. Феминизам: Жене у Југославији	12-15
8. Историјски приказ жена на руководећим положајима (политици) у Југославији	15
9. Нормативно-правни оквир за регулисање родне равноправности у РС	16-18
10. Положај жена на руководећим положајима у Републици Србији	19
11. Жене у политици	20-21
12. Жене у привреди	22-24
13. 21.век-Да ли још увек места за феминизам?	25-26
14. Закључак	27-28
15. Литература	29-30

Апстракт

У раду ћу хронолошки представити какав је био живот жена пре феминизма, како је борба за права текла на тлу Европе, Балкана. Како су дефинисани и која права гарантују закони и подзаконски акти који се тичу родне равноправности. Један од успеха који је био вредан пажње је довођење проблема репродуктивног здравља, сексуалних и репродуктивних права, насиља према женама и неједнакости моћи у родним релацијама, у центар глобалних и националних дебата и измене регионалних и националних законодавстава. Последњих година жене су преусмериле тему са искључиво "женског питања" и почеле да повезују женске проблеме и сазнања са другим друштвено-политичким питањима. Тиме су жене из феминистичког покрета помериле наша искуства са маргине у центар и довеле у питање базичне концепте друштвеног поретка.

Циљ овог рада је да се на основу истраживања о њиховом положају на радном месту стекне увид колико је Србија напредовала у остваривању права жена, колико су жене данас заступљене на руководећим положајима и колика је заправо њихова моћ одлучивања. Као и да ли и још увек има простора за остваривање родне равноправности.

УВОД

У раду полазим од претпоставке да жене данас када рашчлане своју свакодневицу (у којој раде, гласају, читају, прате медије, говоре, одлазе у цркву, на изложбе, па и руководе одређеним компанијама, па и државама), наићи ће на ствари о којима жене до пре стотинак година нису могле ни да размишљају, а које данас представљају саставни део наших живота, претпоставка је да је феминизам томе умногоме допринео.

Сва та освојена права зајемчена су законима, регулативама, препорукама, унета у уставе држава, умрежена на међународном нивоу, она говоре о силној борби за слободу, о неодустајању, о томе да је феминизам као транснационални и антипатријархални покрет у свим својим таласима и различитостима довео до раскринкавања свих патријархалних полуга моћи и осветлио различите видове дискриминације уткане у каткад одиста неславну историју људског рода.

Цитираћу Ноеми Вулф која каже „Према Хумфри институту за јавне послове жене представљају 50% светског становништва, оне обављају скоро 2/3 радних сати, примају 1/10 светских прихода и поседују мање од 1% светског богатства. Економије развијених земаља доживеле би колапс ако жене не би радиле оно што раде бесплатно; према економисткињи Мерилин Варинг на читавом Западу женски бесплатни рад ствара између 25-40% бруто националног дохотка“ (Благојевић, 2002; 477)

У формално-правном смислу, жене у 21. веку изједначене су са мушкарцима. У великој већини држава, жене данас уживају право гласа као и остала политичка права, питање је колико су оне заправо прихваћене као једнаке са мушкарцима.

Ово питање поставља чињеница да иако је право на учешће у политичком животу уређено формално-правним актима, жене су у законодавним и извршним телима ипак неједнако заступљене у односу на мушкарце. Светски просек заступљености жена на местима одлучивања (конкретно, парламент), износи 16,6 %. Наведени пример није једини, тиме постаје очигледно да само освајање права гласа женама ипак није донело веће учешће на местима одлучивања.

Глобалне друштвене промене кроз које је Србија прошла у последњих двадесет година одразиле су се и на промене у родним режимима. У периоду социјализма, родни режими су садржали противречност због тога што су жене у сфери јавности, односно запошљавања, образовања, социјалних бенефиција, остваривале високо учешће, док су се у сфери приватности репродуковали неравноправни односи у којима су жене преузимале већину одговорности за бригу о породици и домаћинству (Милић, 1994; Благојевић, 2002).

Након слома социјализма, у условима урушавања институција, продубљивања економске кризе, несигурности и нестабилности услед ратова, драстичног пропадања материјалног стандарда већине становништва, уочавају се трендови ретрадиционализације и репатријархализације у Србији (Благојевић (2002), стр. 294).

Ове трендове одликује знатно повлачење жена из сфере јавности, пре свега са формалног тржишта рада, у сферу приватности, у којој њихови ресурси бивају стављени у функцију обезбеђивања опстанка породице и домаћинства. Ову појаву поједине ауторке описују као „саможртвујући микроматријархат“, јер се моћ жена премешта и артикулише примарно у сфери приватности, уз интензивно трошење женских ресурса у домаћинству како би се ублажили негативни ефекти отежане транзиције (Благојевић

(2002), стр. 294).

На тржишту рада, статистика показује неповољан положај жена, према Анкети о радној снази Републичкој статистичког завода из 2017. године, стопа запослености мушкараца је 54,1, а жена 39,1 одсто. Студије о положају жена на тржишту рада Србије спроведене у последњих неколико година указују на присутну родно засновану дискриминацију на тржишту рада, а које се односе на велику стопу незапослености, смањену економске активности и повратку традиционалној улози жене домаћице.

Позитиван тренд постоји, и из различитих истраживања може се закључити да запосленост жена има тенденцију раста, као и повећање њиховог броја на руководећим положајима.

21. век би требао да покаже како нема више поделе на мушке и женске послове, како постоји само тржиште рада и нечија способност да обави одређени посао.

Феминизам је назив за скуп идеологија и политичких покрета којима је циљ био побољшање положаја жена у друштву, односно изједначавање права жена са правима мушкараца. Постоји мноштво различитих дефиниција и одређења тог појма, сам појам обухвата широко подручје, због чега се и саме дефиниције разликују и ниједна није општеприхваћена.

Захаријевић у свом есеју наводи вишеструке разлоге због којих није могуће обухватити феминизам једном дефиницијом. Пре свега, она наводи да се феминизам не може свести нити на теорију, нити на праксу, даље наводи интердисциплинарност која лежи у темељу саме феминистичке теорије. Оно што је исто тако тешко утврдити јесте да ли је добробити савремених жена више допринео „либерални“ или „радикални“ феминизам.

Није ни занемарљива чињеница да феминизам представља свака жена која себе сматра феминисткињом, међу њима постоје велике разлике у епохама у којима су деловале, култура из којих су долазиле, раса и класа које су представљале и чије су интересе промовисале, а већина њих оставила је неизбрисив траг на целокупан развој онога што одређујемо као „феминизам“ (Чакардић; Јелушић; Мајић; Ратковић, 2007. 111).

Прве феминисткиње се појављују у 19. веку и то су углавном биле угледне жене из средње или више класе, чији мужеви или очеви одобравају њихово деловање, теме којима су се бавиле биле су ропство (САД) или проституција (Велика Британија). Већ крајем 19. века феминизам почиње да се везује за права на рад, право на развод, независност, као и борба за политичка права и право гласа. Док пред Први светски рат имамо ситуацију где жене почињу да мењају мушкарце на фронту. (иб.)

Од 1900. године почиње борба за правно регулисан рад жена који укључује захтев за регулисање одмора, породилског одсуства, обављање опасних послова, прекомерни рад, као и хигијенску заштиту раднице. У то време у Француској жена је добијала половину плате мушкарца за исто радно време (Адамовић, 2011, 44)

Долази се до закључка да се феминистички покрет у његовом почетку испољавао кроз два захтева- да жене имају једнаке плате као и мушкарци и давање права гласа женама.

Велику пажњу у том периоду изазвале су сифражеткиње, израз долази од енглеске речи *suffrage* која означава право гласа. У Британији, један од најодлучнијих противника сифражетског покрета била је жена – краљица Викторија.

Захтев за женским правом гласа био је предмет разматрања истакнутих либералних интелектуалаца Енглеске од 1850. године па надаље, међу којима су се истицали

Џон Стјуарт Мил и његова партнерка, Херијета Тејлор Мил. Први савез за женско право гласа оформљен је у Манчестеру 1865. године, а 1867. године Мил парламенту излаже петицију која је бројала 1550 потписа и захтевала право гласа за жене (Чакардић; Јелушић; Мајић; Ратковић, 2007).

Иако Повеља реформи, донета 1867. године, није садржала одредбу која се тичала женског права гласа, у међувремену су у свим већим градовима Британије основана удружења за борбу за право гласа жена, она су 1870. године поднела парламенту више петиција за успостављање овог права које су све укупно бројале готово три милиона потписа. Годинама након оснивања сифражетског покрета, његове активисткиње постајале су све екстремније, а сам покрет добијао је све већу подршку. Врхунац екстремности сифражеткиња био је када се Емили Дејвисон бацила под краљевског коња и погинула. Међутим тај чин сифражеткињама донео је више штете него користи, разлог

за то био је зато што је Емили била високо образована жена, што је мушкарце Велике Британије навело на питање ако се овако понашају образоване жене, шта се онда може очекивати од оних мање образованих? Како им се онда уопште може дати право гласа? Допринос жена у току Првог светског рата био је веома значајан за британске ратне напоре и учинио је да се јавност свим срцем заложи за остварење сифражетског циља, за право гласа жена. (Бок, 2005)

Потребу за увођењем овог права коначно је препознао је највећи број чланова парламента. У фебруару 1918 године жене су коначно добиле право гласа. Ово се право односило само на жене старе 30 и више година. Исте године, донесен је и указ којим је женама дозвољено да се кандидују за посланице у парламенту, а 1928. године старосна граница по којој су жене добијале право гласа померена је на 21 годину живота, чиме су у политичким правима коначно у потпуности изједначене са мушкарцима.

У осталим европским земљама, сифражетски покрет није био толико изражен као у Великој Британији. Прва земља на свету у којој су жене добиле право гласа био је Нови Зеланд, иако је то било ограничено активно бирачко право¹, они су то учинили јо 1893. године. Жене у Шведској стекле ограничено право гласа већ 1863. Године (право да учествују у органима локалне самоуправе, то право се односило само на удовице и на неударе жене.) (Бок, 2005)

Пуно право гласа свим женама у Шведској одобрено је законом тек 1921. године. У остале земље које су озакониле женско право гласа током раних година XX века, убрајамо и Канаду, Исланд, Немачку и Аустрију. У периоду између два светска рата, већи број земаља је својим уставима дао женама пуно право гласа, чиме их је, бар у овој области, потпуно изједначио са мушкарцима. Мањи број земаља је дефинисао право гласа за жене под специјалним условима, а било је и држава које ово право нису озакониле све до краја Другог светског рата (Француска, Грчка, Италија, Југославија, Швајцарска, Португалија, Лихтенштајн и Сан Марино). (Захаријевић, 2012)

Наведена борба жена за остваривање права означава се првим таласом феминизма, многе од њих „боркиња за женска политичка права“, себе нису сматрале феминисткињама, реч феминизам се први пут дефинише у Роберовом речнику 1837. године у Француској као “учење које се залаже за ширење права и улоге жене у друштву”. Већ у овом одређењу значења речи ‘феминизам’ садржана су сва три елемента: учење (теорија), ширење права жена (акција) и лично опредељење (део личног идентитета).

Реч ‘феминизам’ је заправо први употребио социјалистаутописта Шарл Фурије 1830. године. Фуријеова опаска да еманципација жена изражава меру еманципованости друштва у целини важи и данас. У Енглеској, другој колевци феминизма, ‘феминизам’ се помиње 1890. године као синоним за заштиту женских права и директно се везује уз покрет сифражеткиња и спис Мери Волстонкрафт “Одбрана права жена” (Јарић; Радовић 2010).

Други талас феминизма настаје шездесетих година 20. века, и траје до осамдесетих година 20. века. У овом периоду од 20 година феминизам постаје организованији, кохезивнији покрет за женска права. Након послератног периода и “baby boom-a”, жене су се вратиле својим родним улогама, а као последица била је још револуционарнија борба за

¹ Ограничено бирачко право привилегија је само одређених категорија грађана. Односно, овде се на основу различитих критеријума искључују читаве групе грађана. Ови критеријуми представљају посебне услове које појединци, поред већ наведених, општих услова, морају испунити ако би стекли бирачко право. Они су такви да их не могу испунити сви грађани.

остваривање равноправности. Други талас био је инспирисан књигом Симон де Бовуар „Други пол“, Симон у својој књизи афирмише идеју једнакости, али и дефинише појмове различитости. Више се не говори о’полу’, као од природе одређеном обележју људског бића, него се уводи категорија ’рода’, социјалног конструкта полности. Иако сама Симон де Бовуар не уводи језичку дистинкцију, њој припада кључна реченица: „Женом се не рађа, жена се постаје“. Дакле, ’женскост’, као и ’мушкост’ су социјални конструкти одређеног друштва у одређеном времену и стога подложни промени. Једнакост де јуре замењена је захтевом за једнакошћу де факто, односно за променом економског и политичког положаја жена. Феминисткиње другог таласа супротстављале су се изборима лепоте, прописаним начинима облачења, бориле су се за једнаке плате, једнаке могућности образовања, слободно коришћење контрацепције и права на абортус(Адамовић,2011).

У другом таласу појам рода је основни појам, а родна једнакост темељни концепт који чини језгро феминистичке теорије. Током другог таласа жене су успеле проблеме везане за односе у браку и породице попут развода и насиља да претворе у јавни проблем. Силовање у браку, физичко злостављање, психичко злостављање, вређање, понижавање и сви остали облици насиља тек су седамдесетих и осамдесетих година коначно и признати као такви. (Михаљевић,2016). Феминистички покрет се у овом периоду диференцирао у више идеолошки супротстављених таласа: радикални, анархистички, либерални, социјалистички или марксистички феминизам. Феминисткиње су имале, као што је то и данас случај, различите визије о томе у чему се састоји женска субординација, који су адекватни методи за ослобођење жена и како треба одредити политичко значење рода у праведно уређеном друштву.

Напредак се одразио и на промену родних односа. Нестају женска права, а јавља се појам родна једнакост (енгл. gender equality) или једнаке могућност (енгл.equal opportunities). Из тог концепта репродуковала се родно просвећена политика као стратегија за промовисање једнаких могућности жене и мушкараца.

Трећи талас феминизма настаје осамдесетих и деведесетих година двадесетог века као реакција на оно што су феминисткиње осамдесетих година сматрале недостатком другог таласа. Криза феминизма која се могла приметити почетком осамдесетих година завршила се на крају деценије такозваним постфеминизмом снажним критичким покретом који је био видљив нарочито у социополитичком феминизму. Тада су феминисткиње почеле да сагледавају све снажнију диспропорцију између приватног и јавног живота. Стратегија подједнаких шанси у јавној сфери је, што је парадоксално, допринела погоршању положаја жена у приватној сфери, наметнула им је повећан број обавеза, а често и личне неуспехе. Породични системи се нису много изменили манифестације мушке доминације нису нестале, институције јавног живота нису урадиле много како би олакшале женама да помире обавезе жена и мајки с професионалним пословима. Као одговор на те, не тако оптимистичке, дијагнозе, деведесетих година се појавила нова генерација феминисткиња (називана „трећим таласом“) – знатно радикалнија и напреднија него дотадашње. Уочено је, такође, да је дотадашњи женски покрет имао у виду пре свега перспективе белих, хетеросексуалних америчких и западноевропских жена које су у целини представљале богату средњу класу и које су узурпирале право на изражавање погледа свих жена. (Захаријевић, 2012)

Разлике између либералног и радикалног феминизма

Родни феминизам (gender feminism) или радикални феминизам (radical feminism) је део тзв. другог таласа феминизма који траје од шездесетих година 20. века, па све до почетка 21. века. Тај вид феминизма преовладава и код многих наших феминисткиња.

Укратко, сматра се да следбенице феминизма заснованог на роду виде жене и мушкарце као, у основи, две одвојене и противстављене класе људи. Те класе обитавају у нарочитом систему – патријархату, који одликује колективна доминација једне класе људи (мушкараца) над другом (женама). Патријархат је, по родним феминисткињама, „породично-социјални, идеолошки и политички систем у којем мушкарци – силом, директним притиском или преко ритуала, традиције, закона и језика, обичаја, правила лепог понашања, образовања и поделе рада одређују коју улогу ће жена добити да игра, а коју не, и у ком је жена у свему подређена мушкарцу“.(Антонић,2011).

Либерални феминизам се ослања на класични либерализам и сматра се савременим настављачем првог таласа феминизма (од средине 19. Века до средине 20. века). Одбија да посматра мушкарце и жене као непријатељски супротстављене класе и сматра да насиље или сарадња између жена и мушкараца нису колективистички предодређени већ да зависе од индивидуалних околности и карактера. Уместо концепције егалитарног друштва, у ком мушкарац и жена раде исте послове, имају једнаке приходе, једнако су ангажовани у политици, индивидуалистички феминизам

истиче концепцију функционалног друштва у коме су мушкарци и жене слободни да – према својим склоностима, могућностима и уверењима – бирају послове и начин живота, као што су и брачни другови слободни да – на основу личних склоности и према слободном договору – деле послове и задужења. Ова врста феминизма нарочито одбија све врсте афирмативне акције, односно законске повластице које, у име исправљања старих неправди, треба да уживају припадници неког од полова (McElroy, 2002a: 5, према Антонић, 2011). Разлику између ова два феминизма треба имати у виду како би се разумело да и у феминистичком покрету постоје размимоилажења око начина обезбеђења равноправности особа различитог пола.

Радикалне феминисткиње сматрају да друштвени статус жена мора бити изједначен са друштвеним статусом мушкараца тако што ће се, кроз мере „социјалног инжењеринга“, изједначити начин живота жене и мушкараца. Либералне феминисткиње се, пак, противе спољном, нормативном притиску на жене и мушкарце у правцу механичког изједначавања њиховог начина живота и њихових друштвених улога. Либералне феминисткиње сматрају да је боље да сваки појединац, без обзира на пол, има слободу да бира и комбинује друштвене улоге. Америчке либералне феминисткиње сматрају да у њиховом друштву таква слобода избора, поготово за жене из средње и више класе, умногоме већ постоји и противе се сваком даљњем прескриптивистичком притиску родних феминисткиња на жене (Sommers, 1994; McElroy, 2002, према Антонић, 2011).

Социјалистички феминизам

У ширем смислу социјалистичком феминизму припадају све феминисткиње (било да се оне идентификују као такве или не) које виде класу као кључни проблем. Социјалистички феминизам почиње тамо где и већина феминизама: од тога да еманципација жена мора доћи од самих жена, али да је не могу постићи саме. Имајући у виду ову почетну тачку, социјалистичке феминисткиње се посебно занимају за изградњу инклузивних покрета које организује радничка класа, староседелнице и сеоске жене. Кроз процес самоорганизовања и креативност практичног деловања, дубоке поделе могу се савладавати како се јављају нова схватања света, нови начини међусобне сарадње и нови одговори на питање „Ко сам ја?“ (Ћинђија Аруца, 2007)

Флора Тристан покушава да повеже идеје за ослобођење жене са радничким покретом. У књизи Радничка унија (*L'Union ouvrière*), 1843. уноси и посебне захтеве жена (право на рад, на једнако образовање, изједначавање мушкараца и жена у породици, право на развод брака, на једнаке наднице за једнак рад).

Маркс и Енгелс у Комунистичком манифесту (1848. године) и другим делима говоре о положају жене-раднице у капитализму и о њеном ослобођењу.

По њима, економска независност жене предуслов је за ослобођење жена од свих облика зависности и повезана је са борбом радничке класе. Ослобођење жена биће последица ослобођења пролетаријата од капиталистичке експлоатације. Тек Аугуст Бебел озбиљније разматра женско питање у књизи Жена и социјализам, а у Немачкој Социјалдемократска партија, 1891, на иницијативу Кларе Цеткин, укључује у свој програм и остварење равноправности жена. Клара Цеткин и Роза Луксембург ће у оквиру Друге интернационале организовати прву међународну конференцију жена социјалдемократкиња. На следећој у Копенхагену, 1910. године, усвојен је њен предлог да се осми март прославља као Дан међународне солидарности жена. (Јарић, 2011)

У Русији Фебруарска револуција креће као обележавање Међународног дана жена.

Жене су избориле право гласа, право на једнак приступ образовању и запослењу, право на породично отсуство, на изједначавање брачне и ванбрачне деце, забрану отпуштања с посла трудних жена. Укинута је доминација мушкараца у браку, олакшан развод брака. (Јарић, 2011).

Феминизам је потиснут, а потом и поражен у земљама које су имале социјалистичке револуције и аутентичне женске покрете, тако да је нестало континуитета у артикулацији женских захтева. У први план су дошла класна питања, а како су се након револуција друштва бирократизовала остајало је све мање простора за захтеве жена. Ипак, неки од кључних захтева социјалдемократкиња остварени су у социјалистичким земљама (право гласа, изједначавање жена и мушкараца у законској регулативи, уз сталне отпоре и право на абортус). Међутим, аутентични женски покрети су маргинализовани и практично угушени, а допринос феминисткиња социјалистичкој револуцији прикривен.

Али, са обнављањем женских захтева крајем шездесетих на Западу и у социјалистичким земљама се међу интелектуалкама наново артикулишу феминистичке идеје, откривају претходнице, њихови захтеви и борба..

Идеје које је од 1869. године о социјалистичком преображају друштва и о ослобођењу жена у Србији заступао Светозар Марковић, за које су се залагале бројне феминисткиње између два светска рата имају и данас своје заговорнице. (Јарић, 2011)

Приватно и јавно

Керол Пејтмен тврди да је разликовање и раздвајање јавне и приватне сфере средишња тема феминистичког покрета. Жене су одређене према биолошкој функцији репродукције и стога им по природи следује бивствовање у приватности породице, брига о мушкој удобности и деци. Гомилају се „докази“ о интелектуалној и моралној инфериорности жена у односу на мушкарце, што налаже дужност женске послушности „јачем“ партнеру. Посебна опасност лежи у женској сексуалности и принципијелној неспособности жене за самоконтролу, те се највећа могућа пажња мора поклонити надзору над сексуалношћу и подстицању врлина стидљивости и чедности.

Искљученост из јавне сфере – која више не подразумева само политику, већ и економију – нешто је што се подразумева, имајући у виду одређење жене као ирационалног, пасивног и зависног бића.

Дефиниција жене је дата искључиво преко појмова брака и породице, и обратно – брак и породица се могу дефинисати само преко појма жене.

Мушкарац се, насупрот томе, одређује својом улогом у јавном животу; његова дужност је издржавање жене и породице и заступање њихових интереса у јавности. Мушки род је тај који је кроз историју креирао друштвене институције истиче М.

Филиповић и констатује да „моћ мушкарца припада времену дугог трајања у којем се она институционализовала у језику (мушки и женски генолект), у интеракцијском дискурсу (у којем се такође изражавају односи моћи), у вредностима (које су темељ родне идеологије и сваког легитимитета, темељ процењивања и самопроцењивања), нормама (обредним, религијским, моралним, правним...), у књижевности (раније: епска/мушка и лирска/женска: данас: женско и мушко писмо), у нашим свакодневним праксама...“ (Филиповић, 2003: 17)

Мушкарац се током историјског хода јављао као креатор, и времена и простора и, потпуно је „природно“ што је у тај простор најпре уписао себе. Наиме, јавни простор је истиче Ј. Кодриња увек припадао мушкарцу, док је жена позиционирана искључиво у оквиру приватне сфере. Тај процес потискивања жене на маргину приликом уписивања у јавни простор на симболичан начин показује друштвени однос према жени као субјекту у култури, субјект који се а приори одређује као мање релевантан и мање вредан од мушкарца. Ауторка се бавила истраживањем проблема уписивања рода у време и простор кроз анализу процеса именовања улица и тргова у Хрватској и анализом линеарног уписивања рода у Хрватском опћем лексикону (Загреб, ЛЗМК, 1996) у оквиру којег је обрађено 12478 личних имена из подручја културе, историје, политике и уочена је евидентна разлика у доминацији мушког рода 92,9%, 7,1% жене.

Ауторка је, као нарочито интересантну изнела чињеницу да су мушкарци уписани у Лексикон на основу онога што су они као субјекти постигли, док су жене уписане на основу заслуга које су „добиле“ рођењем или удајом.

Упркос евидентном женином уласку у јавни простор у 20. И 21. веку патријархална матрица још увек живи и помаже одржавање односа моћи међу родовима на симболичном нивоу, а то је један од простора који омогућава и потпомаже процес укупне друштвене родне репродукције.

Феминизам: Жене у Југославији

Жене Србије на друштвену позорницу изашле се у другој половини 19. века, окупљајући се око удружења која су се бавила хуманитарним и социјалним питањима. На иницијативу сликарке Надежде Петровић, 1903 основано је Коло српских сестара, а затим и друштво Српска мајка. Та друштва су имала чисто социјални програм, оно што је хрватска социолошкиња Лидија Склевицки дефинисала као „филантропски феминизам“ – пружање социјалне и здравствене заштите мајкама из нижих друштвених слојева, а означила су прекретницу у процесу еманципације жена, будући да су својим радом успела да изведу жене на јавну сцену и отворе им простор за друштвено ангажовање (Пантелић).

Прве докторке и професорке факултета, удате у богатим породицама, биле су језгро српске културне и интелектуалне елите почетком 20. века. Почетком 20. века само 6% жена било је писмено, али је истовремено неколико српских жена било међу првим студенткињама на универзитетима у иностранству (Немањић, 1998).

О раду и организовању феминистичког покрета у међуратној Југославији може да се говори почев од 1919. године. Тада је у Београду основано Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права.⁴ То је била прва организација која се првенствено борила за право гласа жена. Током 1919. године слична удружења јављају се и у другим деловима Краљевине, што је довело до њиховог уједињења на конгресу у Љубљани 22–23. септембра 1923. године. Тај уједињени женски политички покрет назван је Феминистичка алијанса. Оснивачи Алијансе су били: Женски покрет из Београда и Сарајева, Удружење југословенских жена из Загреба и Сплошно женско друштво из Љубљане. Друштва која су баштинила феминистичке идеје 1926. године су се на скупу у Босанском Броду издвојила од женских, посвећених искључиво хуманитарном раду. Жене из тих друштава створиле су нови савез у који су могла да се учлане искључиво друштва Женски покрет (тј. друштва која су баштинила феминистичке идеје). (Пантелић)

Тек крајем 19. века у Краљевини Србији жене су почеле да се школују у већем броју. Слично је било и у Словенији и Хрватској, док је у Босни и Херцеговини, на Косову и у деловима Македоније све до 1945. године држава дозвољавала постојање шеријатског права. Према подацима од 31. јануара 1921. године, у Краљевини Југославији било је писмено 57,1% мушкараца и 38,7% жена. Ипак, жене су већ у међуратном раздобљу почеле да похађају универзитете (универзитетима у Београду и Загребу прикључен је средином двадесетих година и Универзитет у Љубљани), међутим, број студенткиња на сва три универзитета није прелазио 10 %.

Женама су била загарантована и одређена социјална права, чак су у неким сегментима уживале и већу заштиту од мушкараца: женама је био забрањен ноћни рад, било је забрањено да раде у рудницима, труднице су биле ослобођене рада шест недеља пре и после порођаја.

Укључивање жена у друштвени и политички живот Југославије наилазило је на велике отпоре. Као један од најпознатијих примера можемо да наведемо случај Ксеније Атанасијевић. Она је била прва жена која је докторирала на Филозофском факултету Универзитета у Београду, 1922. године. Такође, била је и прва жена која је изабрана за доценткињу на катедри за филозофију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 1924. године, да би 1936. била истерана с факултета и постала обичан наставни инспектор у Министарству просвете, где је остала све до 1941. Одзив и учешће жена у

народноослободилачким одредима били су велики, неочекивани и непланирани од стране комунистичког вођства. Сама могућност учешћа жена у борби представљала је преломни корак у односу на прошлост, а имала је велики значај за жене које су тиме први пут масовно стекле могућност да дају борбени допринос у ратном сукобу. Омогућавање женама да учествују у одредима проширило је регрутациону базу народноослободилачком покрету и истовремено деловало у правцу потврђивања залагања за родну једнакост. Одредима су поред тога у највећој мери приступале жене које су биле егзистенцијално угрожене, прво као чланице и симпатизерке Партије, а затим и услед терора, па је њихова борба представљала не само борбу за равноправност или комунистичку идеју, већ у првом реду врсту самоодбране. За многе жене пријем у одреде није био ствар избора, већ животне угрожености, а њихова спремност да приступе одредима деловала је као пресудан чинилац њиховог учешћа. Иако пожељан са идеолошког становишта, али и услед недостатака људства, пријем жена у одреде узбуркао је традиционални родни поредак, што је условило и њихов положај и статус у самим одредима.

Током Првог и Другог светског рата, женски покрет за еманципацију започео је кроз синдикате и радничке странке, с обзиром да су исти били спремни да обрађују женске проблеме.

АФЖ² је представљао жене Југославије у међународном женском покрету и организацијама жена у иностранству. АФЖ Југославије један је од оснивача Међународне демократске федерације жена. На четвртом конгресу АФЖ је укинут као посебна женска организација.

Према неким активисткињама АФЖ-а, укинут јер је постао исувише јак политички са великим утицајем на женску популацију (еманципација је ишла „сувише брзо“). Други разлог, како се наводи, је био недовољан број радних места. АФЖ је постао исувише утицајан па је био на путу да прави проблеме. (Стојаковић, 2011)

Различите организације и друштва која се баве питањима од интереса за жене ујединиле су се у Савез женских друштава Југославије. Из тог савеза израсла је Конференција за друштвену активност жена Југославије, основана 1961. на конференцији у Загребу, као друштвена организација која делује у оквиру ССРНЈ (Савеза социјалистичког радног народа Југославије).

Завршетак Другог светског рата и промена система утицале су једнако и на жене и њихов положај и права у “новом” друштву. Своја права стекле су, пре свега, равноправним учествовањем у НОБ-у³, и она су ушла у законодавство нове државе. Главно питање је, ипак, јесу ли жене и практично имале равноправност са мушкарцима и еманципацију. У првом Уставу Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) из 1946. године, у 24. члану наводи се да “сви грађани, без разлике пола, народности, расе, вероисповести, ступња образованости и места становања, који су навршили 18 година старости, имају право да бирају и буду бирани у све органе државне власти”.

² АФЖ –антифашистички покрет жена

³ Народноослободилачка борба (НОБ) или Ослободилачки рат народа Југославије је била оружана борба југословенских народа, предвођених Комунистичком партијом Југославије, за ослобођење од фашистичке окупације током Другог светског рата. Обухвата временски период од 7. 1941. до 5. 1945. године, на целокупној територији Југославије. У историографији бивше СФРЈ ова борба се још називала Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција.

Женама је активно и пасивно бирачко право потврђено већ пет година раније, документом “Задаци и устројство народноослободилачких одбора”.

Комунистички режим формално је проповедао родну једнакост. У току социјалистичке револуције, постигнути су значајни резултати у унапређењу друштвено-економског положаја и улоге жена. Напредак је учињен у односу на степен писмености жена, факултетско образовање, радно место, као и одредбе које се тичу развода, побачаја и породилског одмора. У домену студирања и радног места, међутим, жене су углавном биле ограничене на традиционално женске улоге.

Законом о браку из 1946. изједначен је положај жена и мушкараца у браку; сетом закона из области породичног права из 1947. године изједначена су права брачне и ванбрачне ђеце, законом о социјалном осигурању уведено је и осигурање које је обухватало плаћено породилско одсуство и остваривање права на пензију под истим условима. Ипак, жене су раније одлазиле у пензију. Право на абортус омогућено је законом из 1951., а Уставом из 1974. жени се гарантује пуно право на слободно рађање, док је 1977. дозвољен абортус без икаквих ограничења до десет недеља старости плода. У тадашње југословенско законодавство, уграђене су све међународне конвенције које се односе на положај жене.⁴ Прекретница за развој феминистичког покрета у бившој Југославији била је међународна конференција „ДРУГ-ЦА ЖЕНА. Женско питање. Нови приступ?“ у Студентском културном центру (СКЦ) у Београду 1978. године, коју су организовале жене из Београда, Загреба, Сарајева и Љубљане. То је први феминистички догађај феминизма другог таласа у источној Европи.

Иако на просторима које данас именујемо као простор бивше Југославије постоји традиција женског организовања још од 19. века, након (само)укидања Антифашистичког фронта жена 1953. године до конференције „Друг-ца Жена“, женско питање је готово потпуно потиснуто са друштвене сцене. (Томић; Атанацковић, 2009).

Из данашње перспективе, може се слободно рећи да је конференција „ДРУГ-ЦА ЖЕНА. Женско питање. Нови приступ?“ била од историјске важности. Не само зато што је вратила

у тему феминизма у јавни простор, већ и зато што је то први критички осврт на решавање „женског питања“ у тадашњој социјалистичкој Југославији, али и највише због утицаја који је имала на учеснике и учеснице. (ибид.)

Прва феминистичка организација, „Жене и друштво“, започела је с деловањем у Београду 1979. Група је активно учествовала у решавању проблема попут дискриминације, насиља, полних и родних предрасуда. Ускоро је створена мрежа, оснивањем организација у осталим југословенским републикама. До 1990., организације су редовно организовале радионице, семинаре и округле столове. Инспирисале су друге женске групе да започну с радом на сличним проблемима, а помогле су покретање СОС телефона за децу и жене жртве насиља, Женског лобија, Женског парламента, Жена у црном, итд.

Женски покрет у Београду је рођен у специфичним друштвеним условима, које истовремено карактеришу три друштвене чињенице:

1. рат повезан с распадом Југославије,
2. санкције УН-а и изолација земље, и
3. трансформација земље од „социјалистичке“ у „посткомунистичку“

⁴ Кратки историјски преглед важних датума за феминизам у Србији и у свету

Историјски приказ жена на руководећим положајима (политици) у Југославији

У првим деценијама социјализма, до 1969. године, у Скупштини Југославије удео жена је износио од 4% до 7%, са изузетком избора из 1963. године, када је било изабрано 20%, под утицајем пораста либерализма у политици и економији земље. Са увођењем делегатског система 1974. године, удео жена у Савезној скупштини кретао се од 13,6% до 17,5%. Међутим, радило се о вештачкој еманципацији жена, о чему говори образовна структура посланица и одборница. У делегатским скупштинама око 65% посланица имало је средњу стручну спрему, а остале су биле КВ раднице. Кадровске комисије Савеза комуниста одлучивале су о томе које жене ће бити представнице, чиме је био умањен значај присуства жена у органима власти, јер су биле недовољно оспособљене за укључивање у процес доношења одлука (Марков, 2001: 36)

У периоду од 1986. до 1990. године иза покрајине Војводине по броју жена у парламенту биле су Босна и Херцеговина са 24,1%, Словенија са 24%, Србија са 23,5%, Косово са 19%, Македонија са 17% и Црна Гора са 11,2%(Марков, 2001). Колапсом социјалистичког система и уласком у транзицију почетком деведесетих, у свим бившим републикама и покрајинама СФРЈ долази до нагле апстиненције жена из представничких органа. Разбуктавање национализма, грађански ратови и избеглиштво, сузили су простор за политичко деловање жена и преусмерили интересовања на самоодржање и опстанак. Први вишестраначки избори у Србији 1992. резултирали су са свега 1,7% жена изабраних у Скупштину. За време дугогодишње владавине Социјалистичке партије Србије, свега од 2% до 6% жена је учествовало у скупштинским сазивима.

Нормативно-правни оквир за регулисање родне равноправности у Републици Србији

Заштита жена од дискриминације и поштовање родне равноправности представљају основ остваривања људских права утврђен међународним документима која је Република Србија потврдила. Процес укључивања наше земље у европске интеграције захтева да се у остваривању и заштити основних људских права поштују највиши међународни стандарди који проистичу из тих докумената.

Кључни међународни акти са којима је ова стратегија усаглашена су Универзална декларација УН о људским правима (1948), Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, Резолуција Генералне скупштине УН 34/180, 1979, Опциони протокол уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Конвенција УН о политичким правима жена, 1952; Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, 1966, Најробиска правила о побољшању будућег положаја жена, УН, 1985, Резолуција 3521(XXX) Генералне скупштине УН Равноправност између мушкараца и жена и елиминација дискриминације према женама, 1975, Резолуција 58/142 Жене и политичка партиципација, 2003, Конвенција о борби против дискриминације у области просвете, 1960, Конвенција о држављанству удате жене, 1957, Конвенција која се односи на дискриминацију у погледу запошљавања и занимања, Конвенција о једнакости награђивања мушке и женске радне снаге за рад једнаке вредности и друге.

Устав Републике Србије јемчи људска права утврђена потврђеним међународним уговорима, општеприхваћеним правилима међународног права и законима, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права (члан 18. став 1). Члан 19. Устава Републике Србије наводи да је сврха уставних јемстава "очување људског достојанства и остварење пуне слободе и једнакости сваког појединца". Чланом 15. установљава политику једнаких могућности као обавезу државе и јемчи равноправност жена и мушкараца.

Највиши правни акт Републике Србије прокламује начело једнакости пред Уставом и законом и забрањује непосредну и посредну дискриминацију на било којој основи, укључујући и дискриминацију на основу пола (члан 21. став 3). Гарантује право на једнаку законску (члан 21. став 2) и судску заштиту (члан 36), правну заштиту свих основних људских права свим грађанима и грађанкама без дискриминације, укључујући и обраћање међународним институцијама у циљу заштите зајемчених права (члан 22. став 2). Устав Републике Србије предвиђа да Република Србија може увести посебне мере "ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима" (члан 21. став 4). Ова уставна одредба отвара простор за развијање политике родне равноправности и унапређење законодавства, као и за увођење и примену мера са циљем елиминације дискриминације жена.

Закон о забрани дискриминације ("Службени гласник РС", број 22/09) обавезује државу да спроводи свеобухватне мере спречавања и заштите од вишеструке дискриминације која је

описана као тежак облик дискриминације (члан 13. тачка 5). Закон посебно брине о елиминисању вишеструке дискриминације и побољшању положаја вишеструко дискриминисаних жена (Ромкиње, старије жене, жене са инвалидитетом, жене на селу, жене са ХИВ-ом, припаднице националних мањина, припаднице сексуалних мањина, самохране мајке, жртве родно заснованог насиља, расељена лица, мигранткиње, сиромашне жене итд.).

У Скупштини Србије, 11. децембра 2009, усвојен је Закон о равноправности полова. У њему су се нашле три важне новине:

1. захтев јавним и приватним послодавцима да, приликом запошљавања, дају предност „слабије заступљеном полу“;
2. ширење квоте од обавезних 30 посто припадника „слабије заступљеног пола“ на више сектора политичког живота;
3. захтев просветним властима да прераде наставне програме у складу са „родно сензитивним приступом“.

Доношење овог закона могло би се оценити као етаблирање родног феминизма у део званичне идеологије

Уставне одредбе о равноправности мушкараца и жена су прецизиране у Закону о запошљавању и осигурању за случај незапослености, Закону о раду, Закону о безбедности и здрављу на раду.

Такође у Према Кривичном законик у сви облици дискриминације представљају кривично дело, кажњива је и дискриминација у употреби језика и писма, као и доношење великог бола или тешке патње из побуде засноване на било каквом облику дискриминације. Кривичним закоником су такође прописана кривична дела против права по основу рада и права из социјалног осигурања, повреда права при запошљавању и за време незапослености, повреда права на управљање, повреда права на штрајк, злоупотреба права на штрајк, злоупотреба права из социјалног осигурања, непредузимање мера заштите на раду.

Закон о избору народних посланика

У Србији је утицај жена у политици далеко видљивији после доношења Закона о избору народних посланика, којим се регулише број жена на изборним листама. Овај закон прописује да на изборној листи међу свака четири кандидата по редоследу на листи мора

бити по један кандидат – припадник оног пола који је мање заступљен на листи, а укупно на изборној листи мора бити најмање 30% кандидата мање заступљеног пола на листи. Уколико листа не испуњава ове услове сматраће се да садржи недостатке за проглашење изборне листе, и уколико их предлагач не уклони Републичка изборна комисија одбиће проглашење изборне листе. Не постоје, међутим, механизми којима би се обезбедило да жене поједнако буду заступљене на највишим политичким положајима у влади, министарствима, дипломатским и конзуларним представништвима итд.

Положај жена на руководећим положајима у Републици Србији

Иако жене представљају у просеку образованији део српског становништва, њихово присуство на врху корпоративне лествице знатно је слабије у односу на мушкарце, што је условљено различитим препрекама попут друштвено-наметнутог вишег терета ван посла и постизања равнотеже између пословних и породичних обавеза, недовољном подршком јавних установа за негу деце, а највише недостатком личне амбиције услед патријархалног васпитања. У већини истраживања се наводи да су водеће препреке у већем учешћу жена у јавној сфери наводе патријархално васпитање и конзервативне предрасуде и стереотипи. И даље постоји уврежено традиционално схватање да жене треба да се друштвено ангажују тако што ће се бавити здравственим, образовним и хуманитарним радом, а не ангажовањем у политици (Чичкарић, 2009). Следећи примери потврђују наведену тезу. Родне разлике су приметне и у односу на учешће жена међу предавачима и професорима на различитим факултетима. Тако на филолошким факултетима учествује 64% жена међу предавачима, на правним факултетима око 45%, али на електротехничким факултетима не више од 9%, као и на машинским факултетима на којима од укупног наставног особља учествује свега 6% жена. На челу свих наших универзитета до сада је било само шест ректорки (у Београду и Новом Саду). На челу Српске академије наука и уметности никада није била жена, а међу члановима Академије има само 6% жена. Према подацима о запосленима у институтима који се баве научним истраживањима жене и мушкарци су једнако заступљени према броју истраживача са докторатом (49% према 51%) као и без доктората (48% према 52%), али су свега 22 жене на положају директорки ових института. (Чичкарић, 2009)

Жене у политици

У једном од истраживања које се бавило ставовима политичке елите према женама у политици, утврђено је да се мушкарци и жене веома разликују у свом односу према политици. Жене су пасивније, ређе подносе предлоге у својим странкама. Мушкарци у већем броју покрећу питања у вези са привредним темама (42%), а жене из области социјалне политике и породице (42%). Око 48% жена и 28% мушкараца сматра како немају утицаја у својим странкама.

Резултати истраживања о утицају жена у Скупштини Србије, које је спроведено међу 67 посланика и 38 посланица 2013, потврђује раније истраживање. Из истраживања следи да жене теже улазе у посланичке кругове, да су мање заступљене на положајима шефова посланичких група, посланичких одбора и чланова међународних организација, и искључују се из процеса доношења одлука која су у вези са питањима безбедности, финансија и економија (Отворени парламент 2014: 5). У тренутку спровођења истраживања од 12 посланичких група, само је једном председавала жена (СПС). Према истраживању потврђена су установљена правила да мушкарци заузимају боље положаје и имају већу моћ одлучивања. Свака пета посланица се пожалила да колеге износе шале и коментаре на њихов рачун, али да не постоји право жалбе због таквог понашања. Посланице су истраживању навеле и да им је теже да остваре напредак у каријери, како морају више да се доказују него мушке колеге, како их страначка и политичка околина прихвата са више скепсе, као и да им је знатно теже да ускладе своје породичне обавезе и каријеру (Отворени парламент, 2014).

Жене су још увек ретко на позицијама извршне власти. Број министарки у Влади од 2001. године варирао је од две до четири. У многим извршним одборима општина и градова нема ниједне жене. Само је 5% жена на положају председника/председнице општина и градоначелника/градоначелнице. Жене су упадљиво одсутне и на позицијама руковођења одборима Народне скупштине (10%), у посланичким групама (10%) и органима државне управе, као и у секторима као што су безбедност, економија, енергетика, спољна политика и спорт. Жена нема у управним одборима јавних агенција (0%) и завода (0%), а ретко се нађу на позицијама руковођења у јавним предузећима и правним субјектима са великом финансијском моћи и профитабилним делатностима. Ово говори о континуитету праксе да, што је виша позиција у институцији, односно органу одлучивања, то је учешће жена мање. Њихова присутност расте на нижим местима одлучивања, а нарочито на извршилачким позицијама без утицаја на доношење одлука. Родну равноправност је тешко остварити без сразмерног и непосредног учешћа жена у процесу доношења одлука у свим областима јавног живота и на свим нивоима. Ромкиње, жене са инвалидитетом и припаднице других рањивих група упадљиво су одсутне из јавног и политичког живота.

Истраживање Отвореног парламента дошло је до закључка да и даље постоје важна поља родних неједнакости и неједнаког третмана. Она се манифестују у:

- Мањој заступљености жена на појединим положајима – шефовима посланичких група, председницима одбора, међу члановима међународних делегација.
- Родној сегрегацији у тематској усмерености, при чему се жене више усмеравају на питања људских права, социјалне заштите, културе, комуникације, а готово су потпуно искључене из питања безбедности, финансија, економије, инфраструктуре.
- Тежем уласку у посланичке кругове, којима обично претходи отежан успон кроз страначке структуре, потреба да се више доказују, улажу више напора и теже задобијају поверење колега.
- Већим оптерећењима изазваним усклађивањем каријере са породичним обавезама у случају посланица које имају малу децу.
- Дискриминацијом у комуникацији, некоректним третманом у формалним и неформалним комуникацијама.

Поред тога, систематске обуке, родне сензибилизације или информисање нису присутни у редовном раду парламента, што успорава процесе отклањања постојећих облика неједнакости. Већина посланица и половина посланика оцењују да је потребно даље унапређивати родну равноправност у НСПС.

Жене у привреди

Положај жена на тржишту рада са правом може да се окарактерише као лош, упркос променама у области образовања и учешћу у политичком животу. Резултати последње Анкете о радној снази Републичког статистичког завода из 2017. године говоре да је стопа запослености мушкараца 54%, а жена 39,1%. Студије о положају жена на тржишту рада Србије спроведене у последњих неколико година указују на присутну родно засновану дискриминацију на тржишту рада, а које се односе на велику стопу незапослености, смањењу економске активности и повратку традиционалној улози жене домаћице. Младе жене су у неповољнијем положају него млади мушкарци. У 2016. години стопа незапослености жена између 15 и 24 године била је виша него код мушкараца исте старости, што је посебно било изражено у јужној и источној Србији.

У Европској унији жене представљају 46% радне снаге и готово исто толико становништва, а у Србији 42% радне снаге и половину становништва. Жена у одборима у Европској унији и у Србији је у протеклих десет година у просеку било једнако и износило је 20%. Наведени показатељи указују да је положај жена у Србији незнатно лошији у односу на положај жена у Европској унији и да ни у Европској унији ни у Србији нису постигнути задовољавајући резултати када је у питању родна равноправност што иде у прилог чињеници да Европској унији и Србији предстоји дугачак пут до постизања родне равноправности.

Истраживање које је спроведено на узорку од 42 предузећа листираних на Београдској берзи (Белекс), а које је спровела ФЕФА - предузећа која су анализирана послују у различитим привредним гранама: пољопривреда, производња хране, банкарство, осигурање, грађевинарство, фармацеутски производи, метали и гума. Истраживање је спроведено тако што је за сваку годину проучаван број жена изабраних у одбору и величину одбора. Проценат жена у одборима у периоду од 2005-20014 године варирао је од 19% до 24% (2012 године). Просечан удео жена у одборима за период од наведених десет година је износио 21.5%. Ако би се самостално анализирано тржиште у Србији, резултат није задовољавајући. Према подацима Републичког завода за статистику за 2013. годину Србија има становништво које броји 7 146 759 људи, од чега , 3 687 686, односно 51,6 % чине жене, док је исте године од 242 848 уписаних студената 55% било женско становништво. Уколико се узму у обзир подаци да су жене у просеку образованије, да чине нешто више од половине становништва у Србији, приказани тренд је незадовољавајући, имајући у виду да само једном петином учествују у одборима директора у Србији. Како би се стекла детаљнија слика и објаснио тренд присутности жена у одборима, интервјуисане су жене и мушкарци на управљачким положајима у Србији из претходног узорка. Узорак укључује ,31 жену на различитим управљачким положајима.

Када је реч о политикама запошљавања у предузећима у Србији, испитанице у просеку не мисле да их политике подржавају у напредовању и такође верују да се у предузећима у Србији даје предност мушкој радној снази. Према резултатима упитника 45% жена је потврдило да су им постављена дискриминишућа питања да ли сте удати, да ли планирате породицу у блиској будућности, да ли имате децу и колико су стара, какви су вам породични планови за будућности приликом интервјуа за посао, односно унапређења. Једна жена је навела да није добила посао јер је имала десетомесечну бебу, док су остале навеле да се нису пријатно осећале, али због крајњег циља нису реаговале. У оквиру узорка 69% жена верује да их политике људских ресурса не подржавају у напредовању и тврди да политике запошљавања дају предност мушкој радној снази и да им дају веће шансе за напредовање. Такође, 69% испитаница је навело да према њиховом мишљењу и искуству, жене и мушкарци сличних квалификација и способности немају једнаке шансе за напредовање. Испитанице су навеле да у корпоративном свету у Србији владају стереотипи прихватљивог понашања и облачења. Њих 77% верује да је однос предузећа према мушкарцима толерантнији, да састанке могу да обављају у кафани док то за жене није прихватљиво; често им се опрашта неформално понашање, док се на жене више обраћа пажња и сваки пропуст у облачењу или у виду Dzагресивнијегdz приступа проблему ствара лошу перцепцију о њима. Испитанице додају да се политике људских ресурса у оквиру предузеча чешће баве формом када су у питању жене док је, како наводе, код мушкараца битна суштина и резултат. Занимљиво је да су испитанице пре постављања питања наглашавале да се у свом напредовању нису сусретале са дискриминацијом и да верују да је питање дискриминације питање прошлости. Међутим, када су им постављена директна питања, уочено је да се већина испитаница ипак сусрела с овом појавом.

Приликом истраживања интервјуисани су и мушкарци на управљачким позицијама. Према резултатима упитника њих 40% сматра да политике запошљавања подржавају жене у њиховим амбицијама да напредују поготово у великим корпорацијама, док □□% сматра супротно тврдећи да у Србији и даље постоји подела на мушке и женске послове и када је у питању напредовање на корпоративној лествици жене су и даље процењене као непоуздани кандидати. Такође, испитаници су били подељени када је у питању давање предности мушкој радној снази. Наиме, њих 50% су мишљења да је мушка радна снага у предности у предузећима јер положаји на корпоративном врху захтевају одвојеност од породице због чега се верује да то неће бити прихватљиво за жене. Такође чињеница је да жене због традиционалне веће посвећености породици бити приморане да више одсуствују него мушкарци. С друге стране, осталих 50% не види никакво фаворизовање мушкараца нити дискриминишуће понашање према женама. Они сматрају да се свима у пословном свету пружају једнаке шансе и једнаке могућности за обуке и напредовање, а да су саме жене узрок своје мале присутности на корпоративном врху.⁵ Када је у питању корпоративно окружење, из добијених резултата намеће се закључак да политике запошљавања не подржавају жене и не доприносе родној равноправности јер не воде рачуна о родној равнотежи. Иако формално за жене и мушкарце важе иста правила,

испитанице се не осећају једнако приликом запошљавања и напредовања. Политике вођења људских ресурса предност дају мушкарцима због уверења да ће мање одсуствовати са посла, што више одговара предузећу чији је главни интерес да увећа добит и смањи трошкове. Наиме, 61% жена верује да их политике људских ресурса не подржавају у напредовању, 69% испитаница тврди да политике запошљавања фаворизују мушку радну снагу и да мушкарцима дају веће шансе за напредовање. Такође, 69% испитаница је навело да према њиховом мишљењу и искуству жене и мушкарци сличних квалификација и способности немају једнаке шансе за напредовање. Уједно, 77% испитаница наводи да у корпоративном свету у Србији владају стереотипи прихватљивог понашања и облачења у коме се мушкарцима много више толерише. Испитујући узроке мале присутности жена у одборима у Србији наметнули су се следећи закључци: да политике запошљавања не воде рачуна о родној равноправности, дају предност приликом запошљавања мушкој радној снази, да мушкарци и жене сличних квалификација и способности немају једнаке шансе за напредовање, да је у пословном окружењу однос према мушкарцима толерантнији у односу на жене. Ипак, не преовлађује мишљење да је недостатак женских узора на врху корпоративне лествице узрок мале присутности жена у одборима. Недостатак амбиција жена да стигну на врх корпоративне лествице један је од главних узрока њиховог малог броја у одборима, што је последица пре свега традиционалног васпитања које женама намеће бригу о деци и кућне неплаћене послове као приоритет. Управо је то главни узрок проблема стакленог плафона у Србији. Додатне отежавајуће околности, такође утичу на мали број жена на управљачким положајима, а огледају се у недостатку довољног броја јавних установа за бригу о деци, високим ценама приватних установа за бригу о деци и њиховом нефлексибилном радном времену. Према резултатима узорка, испитанице су као најважније услове за повећање броја жена на управљачким положајима и њихов успех навеле: квалификације, тежину рада и упорност, указујући да је највећа одговорност за побољшање положаја жена, заправо у њиховим рукама. Жене су у највећој мери саме одговорне за своје пословно напредовање. Потребно је да стратешки приступе свом пословном напредовању узимајући у обзир све могуће потешкоће и да се одреде за пословни пут који се највише уклапа са њиховим способностима и могућностима. Такође, успешне жене на управљачким положајима, треба да се поставе у улогу менторки, с циљем ширења мреже и доприноса равноправности. Неопходно је да жене узори путем својих мрежа шире свест о родној равноправности, а најделотворније биле би у образовним установама где могу да уче младе генерације. У Србији постоји више удружења које се баве питањем представљања жена. Једно од таквих је и Удружење пословних жена Србије које се бави активним заговарањем пружања подршке пословним женама са посебним нагласком на женском предузетништву, важаним чиниоцем економског раста, а све с циљем повећања броја жена које започињу свој бизнис, повећања видљивости жена предузетница и охрабривања младих генерација да размишљају као предузетници. Једна од стратегија овог удружења је и менторство које успешне чланице друштва примењују образујући младе жене којима пружају подршку да саме постану предузетнице.

21.век-Да ли још увек места за феминизам?

Да ли данас када су освојене многе слободе, када има основа за говор о све већој равноправности полова. Када се жене све чешће појављују у многим сферама јавног деловања има смисла говорити о феминизму?

У Европи и великом делу света рекло би се да су жене у бољој ситуацији него икад. Жањемо плодове труда жена пре нас које су морале да се боре за права која ми данас узимамо здраво за готово.

Још више постајемо захвалне када поредимо свој живот са животима других жена у данашњем свету. Још увек има земаља у којима се женама негирају основна грађанска права. У земљама попут Судана или Авганистана девојчице добијају слабо или никакво образовање, жена се сматра мужевљевим власништвом, а силоване жене најчешће избацују из куће, зато што су осрамотиле породице. Неке жртве силовања чак шаљу и у затвор због почињеног „моралног злочина“⁶.

Спознаја да ствари могу бити и горе, не би требала да спречава жене у мисији сифражеткиња и оних после њих, а та мисија је заправо визија света у ком ће мушкарци и жене бити истински једнаки.

Неулепшана истина гласи да светом владају мушкарци. То значи да гласови жена немају равноправан удео у доношењу одлука које имају највећи утицај на све нас. Од 195 независних земаља у свету, само њих 20 има жену за шефа државе⁷. Глобално гледано, жене држе 20% посланичких места у парламентима.⁸

Од генералних директора компанија наведених у листи Фортјун 500, жена је незнатно мало свега њих двадесет.

У Србији жене држе 34 процената посланичких места у Скупштини. Широм Европе жене држе 16 процената посланичких места, а свега 2,4 процента жена налази се међу директорима највећих јавних корпорација(10). У Србији, међу генералним директорима компанија БЕЛЕКС15, само је једна жена(11).

Током трећег таласа феминизма, жене су се бориле за подједнаке шансе и подједнаке плате. Деценијама након тога, статистика показује да су жене у Европи у просеку плаћене 16 одсто мање него мушкарци који раде исти посао(15). У Србији жене просечно зарађују 11 одсто мање него мушкарци.

Нема сумње да жене поседују знање и вештину да руководе на радним месту. Тренутно у САД-у оне чине 57одсто оних са дипломом основних студија, и 63 процента оних са мастер дипломом(22). Године 2013. У Србији међу дипломцима академских и ступовних студија 55одсто жена (23). Широм Европе 82одсто жена женаод 20 до 24 године завршило је макар средњу школу, у поређењу са 77 одсто мушкараца(24).

Многе младе жене које уживају стечена права и слободе не препознају утицај који је рад претходних покољења жена имао на њихове животе.

Један од кључних доказа родних феминисткиња да су жене подређене и неравноправне у систему савременог патријархата јесте податак да жене, у просеку, слабије зарађују

⁶ <https://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia/16543036>

⁷ <https://firstladies.international/2018/02/20/2018-women-and-political-leadership-female-heads-of-state-and-heads-of-government/>

⁸ <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

од мушкараца (Abbott, Wallace and Tyler, 2005: 246– 248; Благојевић, 1991: 42; Колин и Чичкарић, 2010: 33). Овај „доходовни јаз“ (pay gap) у Србији износи 16–17 посто (ЈБПС, 2009: 282; Бабовић, 2007: 34), у земљама ЕУ око 20 посто (Колин и Чичкарић, 2010: 33), а у САД 23 посто (Fitzpatrick, 2010).

Сама чињеница да постоји неједнака статистичка заступљеност жена и мушкараца у појединим занимањима – иако је законом изричито забрањен различити третман полова – постала је и у Србији довољан разлог да се говори о „радној сегрегацији жена на тржишту“ (Колин и Чичкарић, 2010: 47), .

Питање има ли феминизма ако нема борбе за ослобођење жена – или има ли феминизма који није увек већ борба за ослобођење – ма како реторички деловало, постало је једно од средишњих питања с којима се овај друштвени покрет суочио деведесетих година 20. века. Чињеница да феминизам и даље опстаје у свим својим разноврсним облицима не указује на то да је на ово питање пронађен адекватан одговор који би га учинио превладаним или застарелим. Могло би се, супротно томе, тврдити да је то данас вероватно најдинамичнији спор који феминизам чини отвореним за нова решења, која круте борбене формације трансформишу у лабаве коалиције, чију валидност заправо тек треба тестирати у околностима с којима се сусрећу жене 21. века

Закључак

Историјски развој модерног друштва заснован на патријархалном обрасцу функционисања породице, јасно је поделио улоге мушкараца и жена. Тек у годинама након индустријске револуције, подела на жене - које обављају послове унутар домаћинства, и мушкарце – који раде да тржишту, почела је полако да нестаје.

Жене данас учествују у политичком животу својих земаља, што нису чиниле све до XX века; начин на који се дефинисао и вредновао женски рад битно се разликује од начина на који се то чини данас; Вирџинија Вулф је на почетку XX века могла да посети универзитетску библиотеку једино у пратњи мушкарца, док данас у неким земљама жене студирају чак и у већем броју од мушкараца; право на абортус омогућило је женама контролу над властитим животом, истовремено драстично смањивши узрок морталитета код жена; право на развод омогућило је женама да саме дефинишу аутентичне алтернативе прописаним нормама или промашеним животима.

Масовно укључивање жена на тржиште рада, које се догодило током 20. века, допринело је томе да се овај јаз између мушкараца и жена драстично смањи. Међутим, чак и у праскозорју трећег миленијума, извесне разлике у положају на тржишту рада између мушкараца и жена и даље постоје. Иако су жене данас у правном смислу изједначене са мушкарцима, видљиво је да их и даље дискриминишу различите друштвене структуре. Још увек се осећа велики раскорак између поседовања права и њиховог остварења. Тај је раскорак нарочито видљив у пословном свету. Жене и данас имају пуно тежи пут ка остварењу пословне каријере него мушкарци, раде на слабије плаћеним радним местима и социјално су угроженије од мушкараца.

Овакав статус жене у пословном свету донео је неке негативне поседице за жену, породицу и само друштво. Жена је у већини случајева стављена пред избор: или каријера или породица. Жена двострука присутност у породици и пословном свету ставља је у стресну ситуацију, нарочито у нуклеарним породицама лишеним помоћи шире породице и у друштву у којем се осећа мањак институционалне помоћи жени мајци – радници. Због тога је видљиво да је жена у пословном свету и данас изазов за целокупно друштво. Жене спутавају различите баријере у запошљавању и вертикалној покретљивости, што показују подаци о економској активности жена, избору образовања и занимања, учешћу жена у руководећим улогама и престижним пословима као и подаци о високом степену незапослености.

На примеру Народне скупштине дошло се до закључка да и даље постоје важна поља родних неједнакости и неједнаког третмана. Она се манифестују у мањој заступљености жена на појединим положајима – шефовима посланичких група, председницима одбора, међу члановима међународних делегација. Родној сегрегацији у тематској усмерености, при чему се жене више усмеравају на питања људских права, социјалне заштите, културе, комуникације, а готово су потпуно искључене из питања безбедности, финансија, економије, инфраструктуре.

Тежем уласку у посланичке кругове, којима обично претходи отежан успон кроз страначке структуре, потреба да се више доказују, улажу више напора и теже задобијају поверење колега. Већим оптерећењима изазваним усклађивањем каријере са породичним обавезама у случају посланица које имају малу децу. Дискриминацијом у комуникацији, некоректним третманом у формалним и неформалним комуникацијама.

Поред тога, систематске обуке, родне сензибилизације или информисање нису присутни у редовном раду парламента, што успорава процесе отклањања постојећих облика неједнакости.

Ниска заступљеност жена у парламентима Србије и Војводине је током последњих двадесет година значајно утицала на квалитет политичких одлука и законодавства, јер се женски интереси и потребе нису узимали у обзир.

Директна последица такве ситуације је драстично погоршање положаја жена, не само у нормативној сфери, већ и економској, политичкој и културној. Одсуство жена из процеса руковођења и одлучивања је, другим речима, значило да није смањена маргинализација жена на тржишту рада, депрофесионализација и феминизација сиромаштва и да није побољшан стандард живота и квалитет женског здравља (Чичкарић, 2003; 2008). Још увек се суочавамо са недостатком родно сензитивног буџета у државној администрацији, родно сензитивне статистике, посебно у домену незапослености, сиромаштва и дискриминације, као и родно сензитивног дискурса у јавном простору.

Сматрам да најзначајније димензије равноправности као што су једнаке зараде, учествовање жена у процесима политичког одлучивања, позитивна дискриминација, као и мере и инструменти које значе промену вредности и норми и превазилажење предрасуда, треба да постепено доприносе ублажавању родних неједнакости у степену и обрасцима запошљавања.

Може се закључити да су жене кроз историји прошле дуг пут како би се приближиле правима и привилегијама које имају мушкарци. Према законским прописима, данас су жене на подручју Србије у равноправном положају са мушкарцима, док подаци са терена показују присуство дискриминације жена на тржишту рада, а изузетну разлику показују истраживања о женама које се налазе на позицијама одлучивања.

Европско искуство показује да без повећања политичке партиципације жена није могуће замислити ни реформу јавне политике једне земље. Политичке реформе појединих европских земаља, попут Велике Британије или Шпаније, јасно показују колико оне олакшавају женама приступ политичким институцијама и пружају могућност да остваре већи утицај у процесу одлучивања и обрнуто, колико су те реформе настале као последица већег ангажовања жена у политичком животу и промене политичког курса (Колин, Чичкарић, 2010).

Литература:

1. Алексић Д (2007) *„Има ли дискриминације на тржишту рада: случај Србије у јеку економске кризе“* Економске идеје и пракса, бр.24, Београд
2. Адамовић М, (2010) *Жене и друштвена моћ*, Плејада, Загреб
3. Анкета о радној снази Републичког статистичког завода из 2017
4. Антонић, Слободан, *„Искушења радикалног феминизма: моћ и границе друштвеног инжењеринга“*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011.
5. Бок, Гизела (2005). *„Жена у историји Европе“*, прев. Љубинка Миленковић, Клио, Београд.
6. Благојевић Марина(2002) *„Мапирање мизогоније у Србији; Дискриминација: Неплаћено, потплаћено, потцењено“* Фондација Kvinna Till Kvinna,Београд
7. Захаријевић, Адријана (2012): *„Неко је рекао феминизам? Како је феминизам утицао на жене 21. века.“* Жене у црном; Центар за женске студије; Реконструкција Женски фонд, Београд
8. Јарић В, Радовић Н. (2011) *Речник родне равноправности*, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике Републике Србије
9. Колин М., Чичкарић Л. (2010) *„РОДНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ У ЗАПОШЉАВАЊУ, УПРАВЉАЊУ И ОДЛУЧИВАЊУ“* , Центар за социолошка истраживања Института друштвених наука, Београд.
10. Марков С. (2001): *„Право гласа жена“*, ЦеСИД, Београд,
11. Михаљевић Д. (2016) *„Феминизам – шта је остварио“*, Факултет за хуманистичке и друштвене науке, Универзитет у Мостару.
12. Мишковић Тамара (2016), *„Жене на управљачким положајима у предузећима у Србији“*- Студије и истраживања, Фефа
13. Отворени парламент (2014),*„Жене у парламенту – само квота или стваран утицај“*, Београд
14. Немањић М (1998): *„Жене Србије као део стваралачке интелигенције од почетка стварања самосталне државе до 1920. Године“*

15. Пантелић И(н.д). *Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији*, Институт за савремену историју Београд.
16. Pateman Caroline (1983), „*Feminist critiques of the public/private dichotomy*“, Public andm Private in Social Life. Ur. S. Benn i G. Gaus., St. Martin’s Press, 1983.
17. Стојаковић Г (2011). *Родна перспектива новина Антифашистичког фронта жена (1945-1953)*. Асоцијација центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и истраживања, Нови Сад
18. Томић Ђ., Атанацковић П.(2009) „*Нови друштвени покрети у Југославији, од 1968. До данас*“ Цензура, Нови Сад
19. Филиповић, М. (2003), *Друштвена моћ жена у Црној Гори*, Подгорица: ЦИД.
20. Цекић Лидија: Мастер рад- „*Положај жена на тржишту рада: Студија случаја Националне службе запошљавања*“, Универзитет Сингидунум
21. Ђинџија А, Бренер Џ., Холстром Н. 2017 „*Феминизам: Теорија и пракса*“ – Центар за политике и еманципације,
22. Чакардић, А ; Јелушић, А ; Мајић, Д ; Ратковић,Т 2007 *Категорички феминизам: Нужност феминистичке теорије и праксе*, Центар за женске студије, Београд.
23. Чичкарић Љ. (2016) „*Жене и политика из родне перспективе*“, Институт друштвених наука, Београд.